

Іванова А.В.

Інформаційний вплив на формування толерантної свідомості в контексті політичного самовизначення

У статті проаналізовано роль інформаційного впливу на соціальну свідомість. Розглянуто причини і чинники формування політичної толерантності, політичної культури суспільства в умовах сучасних інформаційних потоків. Досліджено проблему впливів маніпуляційних технологій на формування політичного вибору. Особливу увагу автор приділяє аналізу формування політичних відносин та настроїв у суспільстві під впливом діяльності комунікаційних каналів.

Ключові слова: толерантність, політичний вибір, інформаційні технології, соціальна свідомість, культура.

В статье проанализирована роль информационного влияния на социальное сознание. Рассмотрены причины и факторы формирования политической толерантности, политической культуры общества в условиях современных информационных потоков. Исследована проблема влияния манипуляционных технологий на фор-

мирование политического выбора. Особое внимание автор уделяет анализу установления политических отношений и настроений в обществе под влиянием деятельности коммуникационных каналов.

Ключевые слова: толерантность, политический выбор, информационные технологии, социальное сознание, культура.

The article analyzes the leading role of the information influence of the social consciousness. The author described the reasons and factors of formation of the political tolerance and political culture of society in the context of modern information changes. The article deals with the Influence of manipulation technologies on the formation of a political choice. Focusing on the creation of the political relationship and social opinions in the influence of activities of information technologies.

Key words: tolerance, political choice, information technology, social consciousness, culture.

УДК 32.019.51

Іванова А.В.,
аспірант кафедри політичних теорій
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Формування політичної толерантності у соціальній свідомості пов'язано не тільки з об'єктивними чинниками відносин у суспільстві, історичними, етнічними, культурними передумовами та станами держави й соціуму, а й безпосередньо із впливом суб'єктів політики. Глобалізаційна дійсність формує нові інструменти дії на суспільну свідомість у найрізноманітніших її сферах. Саме від рівня соціальної свідомості залежить певний тип політичних, соціальних та культурних відносин у соціумі та в державі. Залучаючи людей до інформаційного поля, що постійно поповнюється, засоби масової інформації (далі – ЗМІ) створюють певні настрої та порядок денний у суспільстві. ЗМІ стають частиною механізму, що формує і змінює свідомість суспільства залежно від політичного та геополітичного стану в державі та на міжнародному рівні. Отже, відповідно до усвідомлення, інформованості людей про політичні реалії формується також політична суспільна думка та політичний вибір.

Актуалізується проблема впливу інформації на формування політичної культури суспільства, а виходячи із цього – терпимості в суспільних відносинах. Автор розглядає цю проблему саме в контексті політичного самовизначення. Інформаційний вплив активується в період виборів та загалом направлений на підтримку або зниження підтримки електоратом тієї чи іншої політичної сили. Тому проблема інформаційного впливу – актуальне та важливе питання сучасності, особливо в аспекті процесів демократизації. Політична толерантність як інститут демократії окреслює певний тип сприйняття політичної дійсності та її акторів. І сьогодні актуалізується проблема не тільки впливу, а кон-

кретної політичної маніпуляції соціальною свідомістю для вигідного певним політичним силам політичного вибору суспільства.

Окремі питання проблематики впливу засобів інформації на формування толерантної свідомості в контексті політичного самовизначення розглядалися такими представниками політичної науки, як К.А. Алексєєва, Л.І. Кормич, О.В. Головчук, В. Ткачук. Серед зарубіжних представників необхідно виділити роботи такого науковця, як Л. Пай. Проте, незважаючи на високий рівень дослідження питань інформаційного впливу на соціальну свідомість, і на сьогодні залишається відкритою низка проблем, зокрема щодо інформаційного впливу на формування інституту толерантності в свідомості українського суспільства.

Метою статті є аналіз проблеми впливу діяльності засобів інформації та комунікації на соціальну свідомість та політичний вибір, а отже, сформовану таким чином політичну культуру суспільства та інститут толерантності в умовах постійних інформаційних потоків.

Сучасна епоха не випадково визначається як інформаційна. Адже у XXI ст. інформація стала головним товаром на соціальному, політичному, культурному і навіть економічному ринках. Від інформаційної політики держави залежить творення соціальної свідомості, а саме толерантного чи нетерпимого ставлення до суб'єктів політичних відносин. У цьому контексті йдеться про інформаційну безпеку суспільства як принципу демократії та права на самовизначення. Так, соціум відчуває потребу в постійному отриманні, використанні та передачі інформації. Для цього і були створенні всі

можливі засоби масової інформації, такі як телебачення, друковані засоби, радіо, соціальні мережі тощо. Такий інструмент формує нормативну та ціннісну структуру соціальної свідомості, яка відповідатиме нормам і цінностям суспільства. Цей аспект є позитивним для державності, соціально-політичного балансу, культурного розвитку та формування соціальних зв'язків.

Проте з розвитком технологій ЗМІ перестають виконувати основну функцію – пошук і надання достовірної інформації суспільству – та використовуються як приватний інструмент психологічної маніпуляції суспільством для формування вигідного соціального мислення, а відтак політичного, соціального та культурного вибору. Тому інформаційні технології можуть виконувати деструктивні функції в державі та суспільстві, такі як формування панічного, ворожого стану, підготовка революцій та переворотів, масових безладів, конфронтаційних настроїв тощо. Засоби масової інформації стають інструментом політичних технологій впливу на формування політичного самовизначення. Тому інформаційна безпека країни як усередині, так і в міжнародних відносинах регулюється на державному рівні і є окремою сферою державної політики. Україна разом із багатьма державами формує стратегію інформаційної безпеки. Проте цей концепт переважно реалізується у відносинах з іншими країнами. Однак існує проблема інформаційної безпеки і захисту від інформаційних атак усередині держави.

На офіційному сайті Уповноваженого Верховної Ради України із прав людини зазначається: «Відкритість та прозорість влади, яка забезпечується, зокрема, шляхом оприлюднення та надання інформації за запитами, є однією з найважливіших гарантій становлення будь-якого демократичного суспільства» [8]. Відкритість є важливим принципом функціонування інформації у країні. При цьому важливі не тільки відкритість та доступність інформації, а й достовірність та об'єктивність інформації, яка поширюється ЗМІ за регулювання певних політичних сил і окремих їх представників. Так, у ст. 5 Закону України «Про інформацію» зазначено: «Кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів» [4]. Проте сьогодні існує проблема реалізації цього принципу за межами права людини на достовірність і повноту інформації, що міститься у ст. 2 згаданого Закону. Однак указане право одержання, використання та поширення інформації у ст. 5 доповнюється: «Реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юри-

дичних осіб» [4]. Розповсюдження недостовірної, перекрученої інформації щодо політичних подій, поширення та пропагандування нетерпимості до представників інших політичних сил порушує насамперед політичні, соціальні та духовні права людини і суспільства. Отже, враховуючи діяльність ЗМІ за підтримки, регулювання представників різних політичних сил, інформаційний вплив здійснюється для психологічного впливу на соціальну свідомість та політичне самовизначення суспільства, що суперечить нормативно-правовим актам та законам України. Це свідчить про відсутність реального регулювання функціонування інформації в державі.

Соціальна свідомість є тим об'єктом, на який направлений інформаційний вплив. Дослідник К.А. Алексеева визначає взаємозв'язок соціальної свідомості та соціальної спільноти, суспільних норм, патернів тощо. Авторка наголошує: «Суспільна свідомість – не пуста абстракція. Вона включає сукупність ідеальних образів – понять, ідей, поглядів, уявлень, почуттів, переживань, настроїв, що виникають у процесі відображення соціальним суб'єктом довколишнього світу, зокрема самої суспільної свідомості. Суспільна свідомість не зводиться до простої суми свідомостей індивідуальних, а включає тільки суспільно значущі, типові, усталені духовні утворення. Суб'єктом суспільної свідомості є суспільство, соціальна спільність (соціальна група, клас, нація) чи окрема людина, але не як індивідуальність, а як представник певної соціальної спільності» [1]. Тому формування шаблону норм поведінки, відносин, реакцій людини як члена соціальної спільноти, тобто як носія загальносуспільних норм, є причиною появи соціальних правил та заборон у відносинах між носіями різних політичних, соціальних та культурних поглядів і позицій.

Як зазначає дослідник О.В. Головчук, саме політична культура засобів масової інформації формує політичну культуру більшості пересічних громадян країни, адже політична свідомість людей – це опосередковані відображення політичного життя суспільства, суттю яких є проблема влади, розвиток і задоволення інтересів та потреб політичних суб'єктів. І ці відображення опосередковані більшою мірою саме засобами масової інформації [2, с. 66].

Однак автори розмежовують відмінності можливостей впливу на політичну свідомість залежно від її рівня сформованості та зрілості. Так, дослідник В. Ткачук зазначає: «Розрізняють різні рівні політичної свідомості. Згідно із гносеологічним підходом, розрізняють теоретичний (ідеологічний) і буденний (емпіричний) рівні масової політичної свідомості. Саме теоретичний рівень останньої, заснований на сукупності ідей, цінностей і поглядів, сформованих у процесі осмислення політичних відносин

і процесів, визначає політичні ідеології, доктрини і концепції, відображені в політичних деклараціях і програмах політичних партій. На цьому рівні важче маніпулювати політичною свідомістю, однак ним володіє обмежена група людей: учені, ідеологи, політичні діячі. Тому ми приділимо більше уваги буденному (емпіричному) рівню політичної свідомості. Його можна охарактеризувати як сукупність поглядів, уявлень та стереотипів, які виникли з повсякденної практики людей». Отже, підкреслюється така властивість буденного рівня політичної свідомості: «Йому властиві спрощеність оцінок, емоційність, імпульсивність, гострота сприймання політичного життя і, відповідно, на цьому рівні значно простіше здійснювати вплив» [7, с. 225]. Саме емоційність подання інформації використовується ЗМІ для розвитку певного відношення до тієї чи іншої події по ту сторону екрана. Сенсаційність подання новини акцентує увагу глядача на необхідній інформації для розсіювання уваги на інші важливі події. Сучасні комунікаційні канали створюють необхідне забарвлення всім, особливо політичним, подіям для формування ціннісного аспекту у свідомості середньостатистичного представника суспільства. І саме в період виборів активується діяльність інформаційних каналів.

ЗМІ передають культурну, політичну, етнічну, ідеологічну та різного роду соціальну інформацію. Використовуються емоції та почуття людини, насамперед задля формування політичної позиції, переваг, симпатій і антипатій, політичної ідеології та, звісно, толерантного чи інтолерантного фундаменту свідомості, тобто агресивного або терпимого сприйняття представників інших, протилежних політичних сил. На сучасному етапі засоби масової інформації виконують роль психологічного інструмента творення та трансформації соціальної свідомості.

Вітчизняний дослідник Л.І. Кормич використовує поняття «викривлена свідомість» для визначення соціальної свідомості частини сучасного українського суспільства, трансформованої під впливом негативних інформаційних впливів у період політичної кризи в Україні [5, с. 8]. Саме в такий період суспільна свідомість найбільш схильна до впливу ззовні. Отже, державна політика у сфері захисту інформаційної безпеки має особливе значення для соціально-політичної стабільності. Для українського політичного простору властиве емоційне та почуттєве сприйняття політики. Вона не має чіткого відокремлення від міжособистісних відносин. Як зазначає дослідник Л. Пай: «У будь-якому перехідному суспільстві сильні традиції, що перешкоджають розвитку політики як окремої сфери. У більшості незахідних суспільств, як і в традиційних, модель політики переважно визначається формою громадських і особистих взаємин. Влада, авторитет і вплив залежать значною мірою від соціаль-

ного статусу. Політична боротьба сконцентрована на проблемах авторитету, впливу і навіть конкретних політичних діячах, але не на альтернативних політичних курсах» [6, с. 67].

Аналізуючи українські засоби масової інформації, було виявлено практичну відсутність незалежного телебачення, друкованих та інших засобів масової інформації. Кожне видання та кожне радіо та телеканал в українському інформаційному просторі має власника чи співвласника в особі певного політичного діяча. Аналіз українських національних каналів показав існування серед співвласників акцій телеканалів зарубіжних організацій та діячів. Із цього можна зробити припущення, що інформаційний вплив мають змогу формувати й особи та організації з інших країн для захисту власних інтересів та утворення вигідних для політики своїх держав та геополітики загалом настроїв. Хоча у Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» вказана можливість засновувати та бути власниками ЗМІ, проте у ст. 2 зазначено: «Друковані засоби масової інформації є вільними. Забороняється створення та фінансування державних органів, установ, організацій або посад для цензури масової інформації. Не допускається вимога попереднього погодження повідомлень і матеріалів, які поширюються друкованими засобами масової інформації, а також заборонено поширення повідомлень і матеріалів із боку посадових осіб державних органів, підприємств, установ, організацій або об'єднань громадян, крім випадків, коли посадова особа є автором поширюваної інформації чи дала інтерв'ю» [3]. Але кожен, хто має достатню кількість акцій телеканалів, впливає та здійснює певну цензуру каналу, необхідну для вигідного висвітлення подій. Це свідчить про проблему інформаційної безпеки для суспільства та держави загалом.

Також існує проблема акцентування тематики і направлення інформаційних потоків на конкретну мету підвищення авторитетності політичного лідера-власника інформаційного каналу, обговорення негативної діяльності політичних опонентів та відкрита пропаганда ненависті, нетерпимості до політичних опонентів. Практично відсутня нейтральна об'єктивна оцінка діяльності політичних конкурентів, проте наявне емоційне подання інформації щодо особистого життя опонента, рис зовнішності та характеру, оцінки майна, економічного стану. Отже, відсутнє використання аналізу альтернативних політичних курсів та конкуренції політичних стратегій, замість цього подається інтолерантне ставлення до представників певних політичних сил.

Зазначений механізм здійснює безпосередній вплив на сприйняття суспільством ставлення до «іншого», не відповідного нашому баченню будь-якої проблеми. Тобто соціальна свідомість

сприймає норму заміни принципу конкурентності та змагання на парадигму ненависті та ворожнечі. Категорія боротьби політичних курсів віддає місце політичній нетерпимості. Це змінює не тільки формулу політичного самовизначення, ставлення до політичної влади та її опонентів, формування політичного вибору, а й змінює концептуальне розуміння політичних відносин у суспільстві, формуючи соціально-культурний шаблон.

Політична структура такого типу в перехідних суспільствах обмежує формування та розвиток нових політичних ідей. Важливий момент відзначає науковець Л. Пай: «Таким чином, навряд чи можна говорити про існування певного вільного ринку, на якому політичні ідеї та теорії могли б змагатися, а найбільш гідні з них отримують підтримку. Політичні дебати в цьому разі зводяться до міжсуспільної полеміки або до спроб однієї із груп виправдати свою позицію» [6, с. 68].

Аналізуючи проблему інформаційного впливу на формування толерантної політичної свідомості суспільства, автор зробив ряд висновків. Зокрема, виявлена практична відсутність незалежних засобів масової інформації в українському медіа-просторі. Це сприяє використанню ЗМІ як приватного засобу маніпуляції соціальною свідомістю. Для України, як держави з перехідним суспільством, властивий емоційний тип політичних відносин, що ґрунтується не на конкурентності політичних курсів, а на емоційних, міжособистісних відносинах та зв'язках. Це притаманно як груповим соціальним відносинам, так і відносинам усередині політичної влади, політичних партій, формувань тощо. Пропаганда нетерпимого відношення до політичних опонентів, поглядів, програм, ідеологій призводить до формування конфронтаційних настроїв та створює поділ суспільства на ідеологічні угруповання. Це може використовуватися для емоційного зіткнення сторін, створення суспільних та політичних переворотів. Проте Україна обрала саме європейський вектор розвитку, тому для формування політичної толерантності як демократичного принципу вирішення проблеми «політики як міжособистісних відносин» має вагоме значення.

Розв'язанню цих проблем сприяє наявність достатньо розвиненого законодавства у сфері

інформації та інформаційної безпеки в Україні. Проте існує проблема впровадження законів у реальній практиці. Отже, зроблено висновок, що є необхідність подальшого розвитку державної інформаційної політики в Україні. Ірраціональний тип політичного мислення формується певним станом соціального, політичного та культурного середовища. Цензура ЗМІ фільтрує потоки інформації за критеріями необхідності її для певної політичної сили. Це звужує альтернативність політичних курсів, формуючи вузьку ідеологічну направленість суспільства. Таким чином, обмежується плюралістичність політичної реальності держави та свобода політичного вибору, що є сповільнювальним чинником для розвитку принципів демократії, прав та свобод суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексєєва К.А. Роль суспільної свідомості у досягненні цілей державного управління / К.А. Алексєєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=derzhavne-upravlinnya-udoskonalennya-ta-rozvytok&s=ua&z=59>.
2. Головчук О.В. Взаємозв'язок та взаємовплив політичної культури населення та політичної культури ЗМІ / О.В. Головчук // Наукові записки Вінницького національного аграрного університету. – 2013. – Вип. 2. – С. 65–71.
3. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.
4. Про інформацію : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
5. Кормич Л.І. Політична криза в сучасній Україні: чинники впливу / Л.І. Кормич // Актуальні проблеми політики : збірник наукових праць. – 2016. – Вип. 57. – С. 3–10.
6. Пай Л. Незахідний політичний процес / Л. Пай [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academia.edu/16616354/>.
7. Ткачук В. Інформаційний вплив на політичну свідомість в умовах глобалізації / В. Ткачук // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – 2011. – № 1. – С. 224–229.
8. Уповноважений Верховної Ради України із прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ombudsman.gov.ua/>.